

Nr 112.

Av herr **Samuelsson m. fl.**, om anslag för främjande av bostadsproduktionen.

En av de verksamheter som lidit stort avbräck under depressionstiden är bostadsproduktionen. Under industriens glansdagar uppsög denna en massa arbetare, som inflyttade till städerna och varigenom bostadstillgången ytterligare försämrades. Sociala Meddelanden n:r 1, 1922 lämnar en översikt över de senaste årens bostadsproduktion i städerna, för vilken översikt uppgifter inhämtats från städernas byggnadsnämnder.

Byggnadsstatistikens lokala omfattning och byggnadsverksamhetens intensitet under åren 1912—1920 framgå av följande tablå:

	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Antal orter	231	244	234	242	260	261	255	257	275
Invånarantal (tusental)	1,658	1,738	1,736	1,806	1,889	1,912	1,919	1,952	1,998
Nettotillskott av rum och kök per 10.000 invånare	151	145	134	81	88	91	65	67	67

I ögonen fallande är byggnadsverksamhetens starka avmattning under inverkan av den i augusti 1914 inbrytande världskrisen, varigenom nettotillskottet av lägenheter år 1915 reducerades till inemot hälften av den normala produktionen. Än mer betydande var nedgången under de tre senaste åren.

Den sålunda inträdande bostadsbristen har nödvändiggjort en av stat, kommun, bostadsföreningar och aktieföretag samt industriföretag bedriven allmännyttig bostadsbyggnadsverksamhet, vilken under år 1916 åstadkom 21,3 % och år 1917 icke mindre än 51,0 % av hela lägenhetstillskottet.

Under åren 1918—1920 utgjorde den allmännyttiga bostadsproduktionens insats resp. 56,8 %, 52,9 % och 39,1 % eller för hela treårsperioden jämnt 50 %.

De genom den allmännyttiga byggnadsverksamheten uppförda bostadshusen ha huvudsakligen haft till ändamål att åstadkomma hastig lindring i den alltmera tryckande bostadsbristen och ha därför ofta varit av provisorisk natur, varjämte lägenheterna i stor utsträckning bestått av ett eller ett par rum.

Under åren 1918, 1919 och 1920 hade i de resp. 255, 257 och 275 stadssamhällen, varifrån uppgifter föreligga, resp. 1,967, 2,293 och 2,789 byggnader, varav c:a två tredjedelar boningshus, varit föremål för sådan byggnadsverksamhet, att antalet däri befintliga rum och lokaler blivit ökat.

I jämförelse med genomsnittet för åren 1912 och 1913 företer byggnadsverksamhetens totala nettoresultat för åren 1918—1920 en avmattning med c:a 50 %, efter tillskottet av nya rum räknat, från vad som kunde anses normalt under tiden före krisperioden.

I slutet av 1920 insamlades i samband med mantalsskrivningarna uppgifter för en allmän bostadsräkning, omfattande 89 särskilda orter och däribland även vissa förstadssamhällen omkring Stockholm och Göteborg. En denna utredning åtföljande tabell visar bostadslägenheter med mer än 2 boende per rum år 1920.

Förstadsorter till Stockholm	Av 100 mindre lägenh. hade följ. antal mer än 2 boende per rum	Därav lägenheter om				Förstadsorter till Göteborg	Av 100 mindre lägenh. hade följ. antal mer än 2 boende per rum	Därav lägenheter om			
		1 rum	2 rum	3 rum	4 rum			1 rum	2 rum	3 rum	4 rum
Samtliga	22.1	30.9	28.8	12.6	1.7	Samtliga	36.0	31.2	43.7	21.8	9.7
Därav						Därav					
Lidingö	15.4	20.8	22.5	7.7	1.3	Fässberg:					
Sundbyberg	21.4	25.6	27.1	15.1	3.3	Möln dal	27.7	25.7	34.0	21.4	12.0
Solna:						Fässbergs s:n i övrigt	32.6	29.1	44.2	19.0	6.3
Hagalund	30.0	37.0	32.0	20.0	9.8	Örgryte:					
Nya Huvudsta	27.2	38.0	30.7	11.5	3.0	Krokslätt	36.5	34.0	42.3	24.3	13.8
Lilla Alby	15.7	21.7	18.0	13.9	4.2	Gärda	41.9	25.2	47.4	26.7	14.6
Råsunda	16.5	32.1	27.9	9.5	—	Lunden	41.2	43.8	45.5	23.6	8.3
Solna s:n i övrigt	23.7	36.1	32.1	11.9	0.7	Örgryte s:n i övrigt	34.5	30.6	51.3	16.8	3.1

Enligt denna tabell äro samhällena omkring Göteborg betydligt mera trångbodda än stockholmsförstäderna. Därjämte kan den olikheten iakttagas, att i de förstnämnda tvårumslägenheterna (d. v. s. i regel om 1 rum och kök), men i de senare vanligtvis enkelrummen och enkelköken är den bostadstyp, som i största utsträckning är överbefolkad.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Lägenhets- kategorier	Antal hyressökande i behov av ny bostad på grund av:							Summa	Antal övriga anmälda hyres- sökande (flyttning på grund av brister i inne- havarens lägenhet el. dyl.)	Total summa hyres- sökande
	inkvar- tering i stadens arbetsin- rättning samt asyler	inne- boende	innehav. av delad lägenhet	att inne- havd lägenhet skall försäljas, rivas, är uppsagd o. uthyrd el. dyl.	inflytt- ning till staden (genom annan arbets- anställ- ning)	ingående av gifter- mål (utan att förut haft annan lägenhet)				
Enkelrum och en- kelkök	1	27	12	12	—	5	57	1	58	
1 rum och kök . . .	9	136	89	38	25	142	439	32	471	
2 rum och kök . . .	—	14	11	6	6	26	63	15	78	
3 rum och kök . . .	—	6	2	4	—	1	13	5	18	
Summa	10	183	114	60	31	174	572	53	625	
Lägenhets- kategorier	Antal personer (hyressökande och deras familjemedlemmar) i behov av ny bostad på grund av:							Summa	Antal övriga anmälda hyres- sökande (flyttning på grund av brister i inne- havarens lägenhet el. dyl.)	Total summa personer
	inkvar- tering i stadens arbetsin- rättning samt asyler	inne- boende	innehav. av delad lägenhet	att inne- havd lägenhet skall försäljas, rivas, är uppsagd o. uthyrd el. dyl.	inflytt- ning till staden (genom annan arbets- anställ- ning)	ingående av gifter- mål (utan att förut haft egen lägenhet)				
Enkelrum och en- kelkök	3	46	22	28	—	10	109	2	111	
1 rum och kök . . .	38	372	252	132	81	284	1,159	98	1,257	
2 rum och kök . . .	—	40	31	19	15	52	157	55	212	
3 rum och kök . . .	—	10	5	18	—	2	35	21	56	
Summa	41	468	310	197	96	348	1,460	176	1,636	

Av en annan tabell i Sociala Meddelanden, häftet n:r 6, 1921, framgår, att hyresnivån i stockholms-samhällena låg betydligt högre än i göteborgssamhällena. Dyrast av de förra var Råsunda med en årshyra av i genomsnitt 250 kr. per rum och därefter Lidingö med 234 kr., billigast åter Nya Huvudsta och Hagalund med resp. 163 och 168 kr. per rum. Uträknas hyran per boende, erhålles en föga mer än hälften så stor hyreskostnad för göteborgs- som för stockholmsförstäderna.

I Stockholm äro bostadsförhållandena, tillfölje flera orsaker, särskilt olidliga. Följande rapport från Stockholms stads bostadsförmedling ger en svag inblick i hur det står till:

Stockholms stads bostadsförmedling.

Veckorapport ^{31/12} 1921.

	Efterfråg. lägenheter	Lediga	Därav i Brännkyrka
Enkelrum och enkelkök	58	4	1
1 rum och kök	471	1	—
2 rum och kök	78	1	—
3 rum och kök	18	1	1
	625	7	2

Trots att dessa siffror äro så skriande utgöra de dock en bråkdel — men de värsta. Så kommer därtill hela den fria hyresmarknaden.

Och dock omfatta de fall av bostadsbrist, som anmälas till bostadsförmedlingen, endast en bråkdel. Då det aldrig finns tillgång på lägenheter där, anse självfallet ett stort antal arbetslösa det vara lönlöst att anmäla sig, utan försöka i stället på egen hand skaffa sig tak över huvudet. Alltså överstiger det faktiska överhängande bostadsbehovet med säkerhet mångdubbelt dessa siffror. Den oerhörda skillnaden mellan tillgång och efterfrågan på just smålägenheter under senaste hyresåret, 1920—1921, klargöres ytterligare genom följande tabell, hämtad ur Stockholms stads hyresnämnders just i dagarna i stadsfullmäktige framlagda årsredogörelse:

I samband med denna stora bostadsbrist står överbefolkningsproblemet. Det skapas ett ur hygienisk synpunkt ytterst farligt överbefolkningsförhållande i lägenheterna. Att de tillgängliga siffrorna på detta område (från 10 allmänna bostadsräkningar i Stockholm ^{31/12} 1920—^{1/1} 1921) jämförda med samma siffror från 1915 års bostadsräkning skenbart inte verka ännu mera nedslående förklaras av den högst avsevärt decimerade folkökningen. Denna utgjorde nämligen t. ex. i gamla Stock-

Tidpunkt	Lediga lägenheter	Därav i Brännkyrka och Bromma	Efterfrågade lägenheter	Brist	Hyres-sökande per ledig lägenhet	Tidpunkt	Lediga lägenheter	Därav i Brännkyrka och Bromma	Efterfrågade lägenheter	Brist	Hyres-sökande per ledig lägenhet
<i>1920</i>						<i>1921</i>					
3 juli	18	3	821	803	46	8 januari . .	—	—	1,001	1,001	—
10 »	26	3	904	878	39	15 »	—	—	1,187	1,187	—
17 »	22	3	985	963	45	22 »	—	—	1,230	1,230	—
24 »	20	3	966	946	48	29 »	—	—	1,200	1,200	—
31 »	19	3	982	963	52	5 februari . .	1	1	1,206	1,205	1,206
7 augusti . . .	21	3	966	945	46	12 »	1	1	1,193	1,192	1,193
14 »	19	3	990	971	52	19 »	1	1	1,247	1,246	1,247
21 »	19	3	1,012	993	53	26 »	—	—	1,199	1,199	—
28 »	17	4	1,050	1,033	62	5 mars	—	—	1,248	1,248	—
31 »	19	4	1,123	1,104	59	12 »	—	—	1,239	1,239	—
4 september .	18	4	1,052	1,034	64	18 »	2	—	1,258	1,256	629
11 »	17	4	1,071	1,054	69	26 »	2	—	1,147	1,145	574
25 »	12	3	1,006	994	84	2 april	4	—	1,199	1,195	300
30 »	9	3	1,166	1,157	130	9 »	5	1	1,266	1,261	253
2 oktober . . .	9	3	1,027	1,018	114	16 »	4	1	1,433	1,429	358
9 »	8	3	997	989	125	23 »	3	—	1,398	1,395	466
16 »	4	1	943	939	236	30 »	4	—	1,406	1,402	352
23 »	4	1	894	890	224	7 maj	4	—	1,262	1,258	316
30 »	2	1	878	876	439	14 »	4	—	1,291	1,287	323
6 november . .	2	1	936	934	468	21 »	3	—	1,278	1,275	426
13 »	2	—	1,108	1,106	554	28 »	6	—	1,434	1,428	239
20 »	2	—	1,300	1,298	650	4 juni	7	1	1,679	1,672	240
27 »	2	1	1,352	1,350	676	11 »	7	1	1,667	1,660	238
30 »	2	1	1,438	1,436	719	15 »	8	—	1,728	1,720	216
4 december . .	—	—	1,313	1,313	—	25 »	8	—	1,716	1,708	215
11 »	1	—	1,181	1,180	1,181						
18 »	—	—	1,092	1,092	—						
25 »	—	—	925	925	—						
31 »	—	—	920	920	—						

holm under perioden 1915—1920 endast 12,044 personer (3.3 %) mot 20,059 (5.8 %) under perioden 1910—1915. Överbefolkningssiffrorna för små lägenheter i Stockholm under tiden ³¹/₁₂ 1920—¹/₁ 1921 voro:

Lägenhetskategorier	Antal överbefolkade lägenheter	1 % av samtliga begagnade läg. i motsv. grupp	Antal boende överbefolkade lägenheter.	1 % av samtliga boende i motsvarande grupp
Hela staden:				
1 kök	176	31.2	681	53.6
1 rum	3,290	24.7	11,921	45.2
2 rum	168	7.8	1,002	21.1
1 rum & kök	8,230	24.9	48,584	40.5
2 rum & kök	2,994	12.3	23,737	23.2
3 rum & kök	294	2.7	2,933	6.5
I allt 1920	15,152	18.0	88,858	29.6
1915	14,874	19.1	88,878	31.7

(Anm. Överbefolkning anses inträda med en folkmängd av mer än 2 personer per eldstad (rum eller kök), d. v. s. med 3 personer i 1 kök eller 1 rum, 5 personer i 2 rum eller 1 rum och kök, 7 personer i 2 rum och kök, 9 personer i 3 rum och kök.)

Överbefolkningstendensen skulle alltså, om man räknar med en normal folkökning — vilket givetvis inte i detta fall kan undvikas — bli ohyggligt stor. Vilka vådor för samhället detta skapar, behöver väl inte närmare motiveras.

Endast en blick på detta dock ingalunda hela den faktiska bostadsbristen upptagande siffermaterial, torde vara tillräckligt för att var och en skall inse, att det enda hjälpmedlet mot denna, allehanda sociala vådor av farligaste slag skapande bostadsnöd, är skapandet av ett tillfyllerstgörande bostadsöverskott.

Från kommunens sida har, beträffande Stockholm, gjorts åtskilligt i den riktningen under senaste tiden. Men långt ifrån tillräckligt! I den förut omnämnda årsredogörelsen från hyresnämnderna heter det härom bl. a.:

»De under året av myndigheterna vidtagna åtgärder till bostadsbristens lindrande hava inskränkt sig till, att till oktoberflyttningen 1920 ytterligare 1 skolhus iordningställdes för härbärgerande av husvilla. Under berättelseperioden hava sålunda husvilla inhysts dels i skolhuset vid Saltmätaregatan, dels vid Värmdögatan och dels slutligen i en paviljong vid arbetsinrättningen. Samtliga dessa nödfallsbostäder hava under berättelseperioden varit till fulla utnyttjade; antalet platser har utgjort sammanlagt 118, därvid vid Saltmätaregatan 43, vid Värmdögatan 33 och vid arbetsinrättningen 42.»

Efter den period berättelsen avser har visserligen en del av kommunen igångsatta bostadsbyggen blivit färdiga, men den lindring som därmed vunnits, är knappast märkbar.

Så fruktansvärt efterbliven som Stockholms bostadsfråga tyvärr är, inte minst genom de enbart samhällsvådliga spekulationsintressen som därvidlag lyckats göra sig gällande, är det inte tillfyllest med de dock relativt små förbättringar kommunen förmår åstadkomma. Staten har av flera skäl synnerlig orsak att med all kraft ingripa mot den skriande bostadsnöd, som alltfört råder i Stockholm. Endast en erinran, att där är en av de största knutpunkterna för landets industri, handel och administration, torde vara nog för att motivera detta.

Stockholms bostadselände sammanhänger intimt med det exempelöst oförsynta privata tomt- och fastighetsspekulationsraseri, som pågått där sedan många år tillbaka. Krigs- och krisåren ha skapat dessa jobbareintressen ett verkligt eldorado där. Den bedrövliga förfuskningen av stadens trafikspörsmål, som bedrivits sedan 30 år tillbaka och gett till resultat den ena utredningen galnare och omöjligare än den andra ända fram till 1921 års bangårdsdelegerades, har faktiskt omöjliggjort för stora delar av stadens fattigare befolkning att bosätta sig i förorterna. Att förhindra förortstrafikens förnuftiga lösning så länge som möjligt, har alltjämt varit fastighetsägares ivrigaste strävan. Och hittills har det tyvärr också lyckats dem blott alltför väl.

Ett omedelbart statligt ingripande till Stockholms trafikväsens snara ordnande i samhällsnyttig riktning måste anses nödvändigt, så mycket mer som det är en av kärnpunkterna, när det gäller lösningen av stadens bostadsproblem.

Den fruktansvärda arbetslösheten bland Stockholms stora arbetarebefolkning har ytterligare förvärrat bostadseländet. Rörande arbetslöshetens direkta inverkan därvidlag föreligger intet officiellt statistiskt material, men det torde vara tillräckligt att hänvisa till vad som kunnat inhämtas hos olika myndighetsinstanser.

Sålunda förklarade exempelvis hälsovårdsnämndens bostadsinspektör vid förfrågan oförbehållsamt, att arbetslösheten ur hygienisk synpunkt i ytterst hög grad förvärrat de redan förut olidliga bostadsförhållandena. I stadens c:a 30,000 enrumslägenheter, vilka huvudsakligast bebos just av arbetarefamiljer, kunde i regel konstateras, att familjemedlemmarna, ofta uppgående ända till 6 å 10 personer, inte hade råd att anskaffa ved för uppedning av rummet, utan tvingades tränga hop sig i det tillå köket, vilket sålunda måste användas även som sovrum för hela familjen. I andra fall tvingades familjerna hyra ut rummet och tränga

hop sig på samma sätt i köket. Ett rätt avskräckande antal familjer hade på grund av arbetslöshet och därav orsakad bostadslöshet tvingats bosätta sig i kolonistugor, därav många inte ens voro vinterbonade. Runt om i koloniområdena kan konstateras sådana fall; delvis var det familjer på ända till 10 medlemmar och flera, man påträffade i denna fruktansvärda belägenhet.

Föreståndaren för Stockholms stads rättshjälpsanstalt, advokat Set Silow, förklarade sig likaledes på förfrågan ha under sin verksamhet nödgats konstatera en mängd ytterst sorgliga fall av liknande elände. Vräkningar på grund av genom arbetslöshet ogulden hyra äro inte alls ovanliga. Bostadsförhållandena för de arbetslösa äro de tänkbarast osäkraste och olidligaste.

På Stockholms hyresnämnders centralkansli hade man vid en förfrågan samma nedslående erfarenhet att påvisa. Det oerhörda bostadsunderskottet har, fastslogs det, på hyresmarknaden skapat ytterst osunda förhållanden, vilka inte torde kunna avhjälpas på annat sätt än genom framskapande av ett absolut nödvändigt bostadsöverskott. Den privata byggnadsverksamheten är inte mycket att vänta av därvidlag, alldenstund där allehanda enskilda profitintressen göra sig gällande. Enda lösningen vore, om i första hand staten omedelbart ginge i författning om uppförande av ett tillräckligt bostadsöverskott garanterande antal bostadshus. Därigenom vunnas även, att väldiga skaror arbetslösa kunde beredas arbete. Och även om för ögonblicket måste räknas med en rätt avsevärd förlust per hus, talar allt för att en dylik åtgärd inte bara vore klok utan också av största betydelse för samhället och för allmänheten. Förlusterna som nu måste räknas med vore försvinnande små jämförda med den stora framtida nytta samhället kunde tillgodoräkna sig av en dylik åtgärd. Med ett ordentligt bostadsöverskott som motivering kunde utan minsta våda för allmänheten hyresstegringslagen avvecklas och normala bostadsförhållanden inträda.

Hur boendetätheten förhåller sig inom bostadslägenheter av olika storlek i Malmö, belyses för staden i dess helhet av följande sammanställning:

Medeltal boende per 100 rum	Enkelkök samt 1 o. fl. rum utan kök	Delkökslägenh.	1 rum och kök	2 rum och kök	3 o. fl. rum och kök	Samtliga rum och kök
År 1913.	114	95	170	136	85	127
År 1920.	132	121	177	137	86	128

Anmärkningsvärd är här den starka stegringen av boendetätheten i lägenheter om ett rum och kök ävensom rörande delkökslägenheterna.

Den 28 febr. 1921 överlämnade sakkunniga för avgivande av förslag i och för vinnande av praktiska och specialhygieniska bostäder, ifråga om bostadssociala minimifordringar å med allmänt understöd tillkommande smålägenheter, sitt 340 sidor starka betänkande till socialministern. De sakkunniga voro fil. d:r Yngve Larsson, stadsarkitekten Sigurd Westholm, arkitekten Oswald Almqvist, sundhetsinspektören d:r Gösta Göthlin samt fru Agnes Ingelman. Kommitterade hade sammanfattat sina yrkanden i följande punkter:

1. Statsunderstödd familjebostad bör minst innehålla ett rum, kök med skafferi, tambur, garderober, klosett (helt eller delvis) samt tvätt-rum, vidare vindskontor, matkällare, vedkällare, del i tvättstugan, och torkvind, allt av den storlek och anordning, som här nedan angives.

2. Inom lägenheten bör i allmänhet det större utrymmet tillmätas rummet, det mindre köket. Rummets golvyta bör ej understiga 22 kvm,, kökets ej 12 kvm.

Anordnas s. k. bostadskök, bör dess golvyta ej understiga 20 kvm. och rummet ej göras mindre än 16 kvm. Inrättas i köket s. k. kokvrå, bör denna hava eget fönster och göras tillräckligt rymlig.

3. Köket bör i allmänhet förläggas åt ett östligt, rummet åt ett västligt vädersträck.

4. Med hänsyn till planekonomin är det i allmänhet lämpligt att förlägga småutrymmena, tambur, klosett och garderober, helt eller delvis i husets mitt. I tresidigt belysta hus (slutet å en radhuslänga) samt i enfamiljs radhus bör emellertid om möjligt anordnas direkt belysning av tambur och även av klosett.

5. Tamburens golvyta må ej understiga 3 kvm. eller, om inom lägenheten ej finnes klosett, 2 kvm.

6. Av garderober skola finnas två, med en sammanlagd golvyta av minst 1½ kvm. En garderob bör icke ensam göras större än 1½ kvm. Finnas blott två garderober, bör ingendera hava dörr åt köket.

7. I orter, där i nyare allmännyttiga byggnadsföretag hittills pläгат inredas en klosett inom varje lägenhet, bör så även framdeles ske.

I övrigt skall för två lägenheter finnas minst ett avträde. I radstående hyreshus med flera än en lägenhet i varje våning, skall avträdet vara förlagt till samma våning som de lägenheter, för vilka det är avsett.

Avträde må icke i hyreshus anordnas i källare eller oinredd vind.

Finnes inom lägenheten W. C., bör denna förläggas i eller intill lägenhetens tvättrum.

8. Lägenhetens trättrum bör förläggas intill köket. Hänsyn bör härvid tagas till behovet av förbindelse med skorstensstocken (varmvattenberedning och ventilation) samt till vikten av ekonomi med vatten- och avloppsledningar. Direkt dager är för tvättrummet önskvärd, men ej nödvändig.

Tvättrummet's golvyta bör ej understiga 3 kvm.

Lägenhetens sammanlagda minimigolvnya är sålunda vid vanlig anordning av rum och kök samt med särskilt avträde (torrklosett) inom lägenheten, runt 42 kvm. Anordnas bostadskök, stiger detta mått till runt 44 kvm.

9. I lägenheter om allenast ett rum och kök är direkt förbindelse mellan rum och kök icke erforderlig.

Direkt utgång från både rum och kök till tamburen bör under alla förhållanden finnas, däremot icke dörr från köket till trappsvalen.

10. Centraluppvärmning av smålägenheter i hyreshus kan ej förordas.

Spisen och skorstensstocken skola så förläggas och anordnas, att spisens heta rökgaser även kunna utnyttjas för andra uppvärmningsändamål (arielanordningar i angränsande rum).

11. Vid plandispositionen bör noggrann hänsyn tagas till lägenhetens möbleringsbehov. I allmänhet böra följande regler härvid tjäna till ledning.

Antalet dörrar bör, där så ske kan, inskränkas. Dörr bör i allmänhet ej placeras så nära hörn, att ej en stol får plats bakom. I köket bör finnas en två meters väggplats för soffa. Finnas i köket två dörrar, böra de icke förläggas på ömse sidor om och tätt intill spisen.

Fönster böra förläggas å så stort avstånd från varandra och från hörn, att utrymme däremellan finnes för en stol, eller, där ej arkitektoniska hänsyn lägga hinder i vägen, en byrå eller liknande möbel. Fönster bör ligga c:a 80 cm över golvet.

12. Vad här förordats äger i fråga om lägenheter om två eller flera rum och kök motsvarande tillämpning.

Lägenheter om två rum och kök böra företrädesvis anordnas på ettdera av följande sätt:

a) Kök och vardagsrum förläggas tvärs genom huset och stå i direkt förbindelse med varandra. Sovkammaren förlägges åt samma håll som vardagsrummet och med dörr emellan. Från sovkammare och kök, men ej från vardagsrum anordnas dörr till tamburen.

b) Kök och sovkammare förläggas åt samma sida av huset, var-

dagsrummet ensamt åt andra sidan. Alla rummen hava direkta dörrar till tamburen. Dörr må icke anordnas mellan köket och kammaren.

Rummens minimiarealer äro i lägenheter om två rum och kök: kök 12 kvm., vardagsrum 18 kvm., sov-kammare 9 kvm., tambur $3\frac{1}{2}$ kvm., garderober $2\frac{1}{2}$ kvm. samt eventuellt W. C. eller tillsammans runt 45 kvm.

Anordnas bostadskök, så stiger kökets golvyta till 20 kvm., medan vardagsrummets minskas till 16 kvm., vadan lägenhetens hela golvyta i detta fall minst bör uppgå till runt 51 kvm.

Lägenheter om tre och flera rum och kök böra om möjligt anordnas i enfamiljshus.

13. Lägenhet om allenast ett rum må icke under några förhållanden användas som familjebostad.

Ligga enkelrummen strödda i större bostadsföretag, skola de äga köksinredning. Rummets golvyta bör därvid ej understiga 18 kvm., därjämte skall finnas tambur om 1 kvm. och garderob om 1 kvm., eventuellt klosett inom lägenheten likaså med 1 kvm golvyta. Lägenhetens sammanslagna yta således 20 eller 21 kvm.

Tillhör lägenheten ett större komplex av enkelrum med gemensamma hushållsanordningar, är särskild köksinredning överflödig.

14. Till varje familjebostad bör höra vindskontor, matkällare, vedkällare samt del i tvättstuga och torkvind.

Vindskontoret bör vara minst 6 kvm., och å denna yta må dess höjd icke någonstädes understiga 1 meter. Å vinden skall vidare anordnas torkvindsutrymme med korsdrag.

Matkällare bör vara cementerad och även i övrigt så avstängd från den övriga delen av källaren, att den kan hållas fri från råttor.

Till varje familjebostad bör höra del i tvättstuga med en golvyta av minst 15 kvm., en höjd av minst 2'20 m., god naturlig belysning och möjlighet till effektiv vädring.

15. I fristående eller radstående hus med högst två våningar må $\frac{1}{3}$ av vindens yta, eller om huset är avsett för endast en familj, hela vinden inredas för bostadsändamål, i radstående hus med tre våningar endast enstaka gavelrum efter byggnadsnämndens beprövande.

I allmänhet må ej åt vind tillmätas mera utrymme eller annan inredning, än vad dess användning till vindskontor och torkvind oundgängligen betingar.

16. I och för kontrollens underlättande böra i hyreshus anslås de föreskrifter rörande lägenhetens användning och inredning, som från statens och kommunens sida kunna meddelas såsom villkor för understöd.

Vid 1920 års riksdag beviljades ett anslag av 75,000 kr. till rese-

stipendier åt bl. a. arkitekter, byggmästare och arbetere inom byggnadsfacket för studier i utlandet av bostadsfrågan. Muraren Albin Halldén i Stockhollm överlämnade i april 1921 till socialstyrelsen berättelse över sina studier i Danmark. Ur berättelsen anföras följande:

Bortser man från den bostadsbrist, som för närvarande är rådande i Köpenhamn likasåväl som i Stockholm, så måste man erkänna, att arbetarna i Köpenhamn bo avsevärt bättre än här. Man finner i Köpenhamn ingen, som har mindre än två rum och kök, och enligt de upplysningar, jag erhöll, har minst 10 % av de mindre bemedlade klasserna 3 rum och kök. Således har en arbetare där ett rum mera till sin lägenhet, än vad vi i regel ha här i Stockholm. Visserligen äro rummen i smålägenheter mindre än vad vi i allmänhet ha här, och dessutom saknas garderober, men oaktat detta måste man erkänna, att dessa lägenhetstyper ur bostadssynpunkt äro att föredraga framför våra vanliga om ett rum och kök.

De hyror, som betingas för ovannämnda lägenheter, utgöra i äldre hus omkring 300 kr. för två rum och kök och 4 å 500 kr. för 3 rum och kök. I senast färdiga och nu under byggnad varande hus beräknas en hyra av 700 kr. för 2 rum och kök och 900—1,000 kr. för 3 rum och kök, sålunda avsevärt billigare än i Stockholm. Dessa lägre hyror äro beroende på dels lägre byggnadskostnader och dels lägre räntor.

Enligt upplysningar betalas en ränta för fastighetslån från 4 till 6 %, då däremot vi få betala upp till 8 å 9 %, vilket inverkar betydligt mer på våra hyror, än vad folk i allmänhet tror. Jämföres Stockholm med Köpenhamn i avseende på byggnadskostnader, så finner man, att dessa äro avsevärt billigare på den senare platsen. Det räknas för närvarande med en byggnadskostnad av mellan 648 och 900 kronor per kvm. bebyggd areal för hus med 5 etager. Vid uppförande av ett bostadshus om 140 lägenheter, där det räknas med en kostnad av 800 kr. per kvm. bebyggd areal, blir priset per eldstad 3,310 kr. Motsvarande kostnad här är per eldstad omkring 8,000 kr. och per kvm bebyggd areal 770 kr. för byggnad å 3 etager samt c:a 1,000 kr. per kvm. för byggnad å 4 etager.

Bostadshyror i Danmark år 1920. Enligt uppgifter, som i november 1920 — för Köpenhamn i februari 1921 — insamlades i samtliga Danmarks städer samt ett hundratal andra tätare bebyggda orter, utgjorde de genomsnittliga hyror för lägenheter av olika storlek som följer:

Medelhyra per år för lägenheter om:	K ö p e n h a m n					Ö v r i g a s t ä d e r				
	1916	1919	1920	Ökning i %		1916	1919	1920	Ökning i %	
	Kr.	Kr.	Kr.	1916 —20	1919 —20	Kr.	Kr.	Kr.	1916 —20	1919 —20
1 rum och kök . . .	131	148	182	38·9	23·0	74	99	124	67·6	25·3
2 » » » . . .	264	304	341	29·2	12·2	152	198	225	48·0	13·6
3 » » » . . .	380	434	487	28·2	12·2	230	301	339	47·4	12·6
4 » » » . . .	497	566	615	23·7	8·7	312	420	461	47·8	9·8
5 » » » . . .	705	828	898	27·4	8·5	408	557	605	48·3	8·6
6 » » » . . .	943	1,117	1,208	28·1	8·1	510	706	744	45·9	5·4
7 » » » . . .	1,208	1,464	1,597	32·2	9·1	622	851	890	43·1	4·6
8 och däröver . . .	1,908	2,328	2,857	49·7	22·7	862	1,095	1,133	31·4	3·5
Tillsammans	421	488	546	29·7	11·9	236	313	346	46·6	10·5

Man jämföre med dessa hyresbelopp de hyror, som utgingo i Råsunda, Lidingö, Hagalund och Nya Huvudsta, där hyrorna per rum och år voro resp. 250, 234, 168 och 163 kr. medan genomsnittshyran för ett rum och kök i Köpenhamn 1920 var 182 kr. och i övriga städer 124 kr.

En studieresa med syfte att ägna bostadsfrågan uppmärksamhet företogs till England av arkitekten Gerdt Stendahl i februari och mars 1920. I sin berättelse härom skriver hr S. bl. a.:

För England hava fastslagits tvenne huvudtyper, benämnda klass A och klass B. Den förra innehåller dagrum, diskkök och tre sovrum, den senare förmak (parlour), dagrum, diskkök och tre sovrum. Sovrummen äro ibland endast två och ibland fyra, och typerna nämnas då A 2 resp. A 4 eller B 2, B 4.

Beträffande det antal av de olika hustyperna, som bör uppföras, har det bestämts, att flertalet skall utgöras av klasserna A och B. Endast 5 % av lägenheterna få vara av typ A 2, d. v. s. med 3 rum och diskkök. Denna synnerligen höga standard av lägenheterna motiveras därmed, att i det nuvarande bostadsbeståndet mindre lägenheter än dessa äro så rikligt företrädda, att någon ökning härav varken är behöfelig eller önskvärd. Det bör emellertid anmärkas, att de engelska arbetarnas krav på utrymmen i bostäderna äro betydligt högre än de svenska och att den redan bestående standarden i detta hänseende är avsevärt bättre än i Sverige.

Att så är fallet och även att det är möjligt för engelsmännen att

nu bygga efter en så hög standard är beroende på många förhållanden, klimatiska och ekonomiska, och ej minst på tradition och levnadsvanor.

Den 3 febr. 1921 antogs av tyska riksdagen en s. k. hyresskattelag. Huvudinnehållet i denna lag är som följer:

Samtliga tyska stater skola vara skyldiga att till bostadsproduktionens främjande anslå ett belopp av 30 mark per invånare, att utgå under budgetåren 1921 och 1922. För uppbringande av dessa medel hänvisas staterna i första hand att upptaga en särskild hyresskatt enligt i regeringens förutnämnda förslag angivna grunder. Denna skatt skall emellertid, då så befinnes lämpligare, kunna utbytas mot någon annan form av fastighetsbeskattning, dock att sådan ej må åläggas obebyggda fastigheter, och att hus, uppförda efter den 1 juli 1918, alltid skola därifrån fritagas. Närmare bestämmelser rörande den nya beskattningen skola av riksdagen fastställas före den 1 maj 1921. Har något beslut i frågan vid denna tidpunkt ännu ej kommit till stånd, överlämnas åt varje stat att efter gottfinnande reglera hithörande spörsmål.

Den 1 april 1921 trädde den nya danska bostadslagen i kraft. Lagen innehåller bestämmelser om hyresreglering, pensionatsverksamhet, förbud mot rivning av bostadshus, skattebefrielse för nybyggda hus samt understöd åt byggnadsverksamheten. Till byggnadslån avsatte riksdagen 10 miljoner kronor.

I Tidskrift för den svenska pensionsförsäkringen, nr 10, 1921, lämnas en del uppgifter om arbetarebostäder och bostadsproduktion i Belgien och Holland. I huru hög grad Belgien är enfamiljehusets land framgår därav, att medeltalet familjer per hus kort före krigets utbrott var allenast 1,2. Bostadsstandarden är, om hänsyn toges till antalet rum per lägenhet, något lägre än den engelska. Hyresprisen för de belgiska bostäderna torde räknas till de lägsta i Europa.

Före världskrigets utbrott väcktes förslag om bildandet av ett nationalbolag för billiga bostäder åt mindre bemedlade i allmänhet, vilket skulle verka vid sidan av den kreditorganisation, som tillkommit genom 1889 års bostadslag, vilken ännu i huvudsak gäller. Enligt lagen den 11 okt. 1919 har detta nationalbolag formen av aktiebolag med obestämt kapital och med stat, provinser och särskilt bildade lokala bolag som delägare. De lokala bolagen bildas återigen av staten, provinser, kommuner, fattigvårdsmyndigheter, bolag och enskilda personer och hava till uppgift såväl att själva bygga, inköpa, försälja och uthyra billiga bostäder som att utlämna lån för dylikt ändamål. Staten lämnar ekonomiskt bistånd genom att teckna aktier, genom att lämna försträckningar och genom att tilldela understöd. Regeringen äger att teckna andelar intill

fjärdedelen av de lokala bolagens och föreningarnas kapital. Statens liksom provinsernas, kommunernas och fattigvårdsmyndigheternas andelar kunna inbetalas genom annuiteter efter en räntesats av minst 3 % under en tid av 66 år. En tiondedel av andelarnas belopp måste dock omedelbart erläggas. Såsom lån ställer dessutom staten 100 milj. francs till nationalbolagets förfogande att i mån av behov och till belopp, som årligen fastställas i riksstaten, utlämnas.

Hyresvärd äger icke att höja hyran mera än 10 % utöver hyresbeloppet i augusti 1914.

Den holländska bostadslagen av år 1901 torde vara ett av de mest anmärkningsvärda försök, som hittills gjorts att i ett helt land enhetligt reglera byggnads- och bostadsförhållandena. Lagen behandlar kommunernas befogenhet att utfärda byggnads- och bostadsordningar, att reglera frågan om överbefolkade bostäder, att påbjuda bostadsförbättringar och att utdöma olämpliga bostäder. Den berör dessutom expropriation i bostadspolitiskt syfte, stadsplane- och stadsutvidgningsfrågor samt kommunernas och statens kreditgivning och understödsverksamhet för befordrande av goda bostadsförhållanden. I motsats till Belgien och Frankrike men i likhet med England hava kommunerna tillagts ledningen i fråga om bostadsväsendets ordnande, dock under provinsstyrelsernas och regeringens kontroll.

Den holländska bostadspolitikens nationella karaktär torde tydligast framträda i de kapitel av bostadslagen, som reglera statens och kommunernas verksamhet för att befordra uppförande av nya bostadshus och renovering av gamla. Kommunerna hava härvidlag huvudsakligen tillerkänts befogenhet att bevilja lån och understöd till fastighetsägare och lägenhetsinnehavare vid förbättring och utdömande av bostäder, att bevilja lån och understöd samt upplåta mark och byggnader till allmännyttiga byggnadsföreningar, bolag och stiftelser, att inköpa eller expropriera byggnadsmark och byggnader för eget behov eller för bostadspolitiska syften samt att uppföra bostäder åt mindre bemedlade. Erforderliga penningmedel ställer staten till kommunernas förfogande på så sätt att, sedan ett kommunalt anslag beviljats, kommunen av staten erhåller lån med 50-årig amortering till motsvarande belopp. Direkta statsunderstöd kunna dessutom i vissa fall erhållas. Dessa understöd få dock i regel icke överstiga vederbörande kommuns eget bidrag. Sedan år 1915 medgives en amorteringstid av 75 år och utlämnas lånen mot en räntefot av $3\frac{1}{4}$ %.

De första lånen utlämnades 1905, och hade intill 1914 års slut med tillhjälp av dessa lån uppförts 9,900 hus, varjämte lån beviljats för byggande av ytterligare över 6,000 hus. Stagnationen på bostads-

produktionens område under kriget nödgade såväl stat som kommuner att ingripa kraftigare än förut. En mera planmässig organisation av den utvidgade verksamheten kom dock till stånd först på hösten 1918, då handläggningen av alla bostadsfrågor överflyttades till en särskild avdelning i det nyinrättade arbetsdepartementet. Den nye arbetsministern utgick i sitt program för bostadsfrågan ifrån, att de nuvarande höga byggnadskostnaderna icke skulle komma att sjunka. Den stegring byggnadskostnaderna undergått sedan krigsutbrottet har dock i Holland varit jämförelsevis låg och uppgick hösten 1919 i en ort som Amsterdam till 160 %. Enligt ett år 1919 utfärdat cirkulär till de kommunala myndigheterna, vilket cirkulär delvis upphävde vissa äldre bestämmelser och därjämte gav nya anvisningar för att befrämja en bostadsproduktion i stor skala och efter enhetliga principer, ställde staten erforderliga penningmedel till bostadsbyggande kommuners förfogande i form av lån med 5 % ränta.

Hyrorna bestämmas med hänsyn till läget på hyresmarknaden. Skillnaden mellan den hyra, som ekonomiskt sett bort utgå, och den verkliga hyran täckes genom bidrag av allmänna medel till $\frac{3}{4}$ av staten och till $\frac{1}{4}$ av kommunen. Om värdet av byggnaderna stigit under den 50-åriga amorteringstiden, synes kommunen vara skyldig att till staten återbetala så stor del av statsunderstödet, som värdestegringen beräknas uppgå till. Det torde observeras, att den holländska hyreslagstiftningen i vissa fall alldeles hindrat hyresförhöjningar och, där reparationer och dylikt bevisligen utförts, i allmänhet icke medgivit högre höjning än 15 %.

Byggnadsföreningar och stiftelser kunna komma i åtnjutande av lån och understöd av statsmedel genom kommunernas förmedling på ungefär samma villkor som kommunerna, varvid lånens maximistorlek, beräknad i vissa procent å 1914 års byggnadskostnader, är olika för olika slag av låntagare, lägst 100 % och högst 150 %. Lån och understöd beviljas allenast för uppförande av lägenheter om högst 5 rum och kök, varav i regel 3, minst 2, skola vara sovrum. Då bostadsbristen allenast i Hollands tre största städer vid 1919 års början beräknats till 40,000 lägenheter och kostnaden per lägenhet uppskattats till 6,700 gulden eller omkring 10,000 kronor, skulle kostnaden för att täcka den förefintliga bostadsbristen — det normala årliga nybyggnadsbehovet ej inräknat, vilket i Amsterdam uppskattas till 4,000 lägenheter — uppgå till 400 miljoner kronor.

Detta holländska bostadsprogram bygger i stort sett på engelsk lagstiftning. Den holländska staten har dock i motsats till den engelska åtagit sig hela ansvaret för kapitalanskaffningen. De enda sätten att i mera väsentlig mån nedbringa byggnadskostnaderna har man i Holland

ansett vara utförande av massbyggen och inrättande av en statlig och kommunal inköpscentral av byggnadsmaterial.

Svenska riksdagens anslag under de gångna krisåren till bostadsproduktionens upphjälpande ha icke varit stora. 1917 anslogs 4 milj. kr. i statsbidrag, 1918 3 milj. och 1919 blott 2 milj. kr. I gengäld för dessa allt annat än frikostiga bidrag fordrades, att kommunerna satsade hälften mot statens bidrag. 1920 anslogs till byggnadslån 15 milj. kr. samt 4 milj. kr. i statsbidrag och 1921 likaledes 15 milj. kr. såsom byggnadslån samt 6 $\frac{1}{2}$ milj. kr. i statsbidrag enligt uppgift från statens byggnadsbyrå. Sistnämnda år utgick emellertid en särskild tillsägelse från regeringen till statens byggnadsbyrå att företaga inknappning på statsbidraget, varför utgifterna på detta anslag för 1921 komma att inskränkas till 4 $\frac{1}{2}$ milj. kr.

Statsbidrag utan ränta och återbetalningsskyldighet erhålles till 15 procent av byggnadskostnaderna. Lån ur statens byggnadslånefond utgå såsom amorteringslån på 30 år på så sätt, att lån och statsbidrag tillsammans uppgå till högst 50 % av byggnadskostnaderna. Med anledning av regeringens påminnelser under 1921 ha endast Stockholm och Göteborg erhållit högst 50 %, under det att bostadsbyggare i övriga samhällen erhållit blott 40 %.

De år 1920 anslagna medlen äro redan konsumerade, under det att för år 1921 ännu återstå vissa belopp på grund av att kommunerna ännu icke inkommit med sina hemställanden.

Så länge icke normala bostadsförhållanden inträtt, är hyresstegringslagen absolut behövlig. Ett upphävande av denna lag, såsom socialstyrelsen föreslagit hösten 1923, skulle skapa ännu olidigare förhållanden på bostadsmarknaden och lössläppa jobberiet på hyresmarknaden i ännu värre former än det redan har.

Jämte bibehållandet av hyresstegringslagen borde även en effektiv bostadsransonering tillgripas. Överallt i samhällena, men mäst i de södra städerna, där trångboddheten florerar i största utsträckning, finnas tomma våningar och överflödigt stora bostadsutrymmen för enskilda personer. Vill icke riksdagen ingripa med lagstiftning för en effektiv bostadsransonering, så måste i stället riksdagen besluta avsätta de för en starkt ökad bostadsproduktion nödvändiga medlen.

Svenska stadsförbundets bostadsråd behandlade den 25 febr. 1921 frågan om stadskommunala önskemål med avseende å en fortsatt statssubvention av bostadsproduktionen. I en skrivelse till socialministern framlade därpå rådet sin mening om bästa sättet att främja denna produktion.

För erhållande av material till rådets diskussion i ämnet hade rådets sekretariat gått i författning om införskaffande av en del uppgifter från städer, som erhållit mera betydande belopp av statsunderstödet för år 1920. Ett 40-tal svar å denna enquete hade ingått.

Upplysninger hade i första hand begärts om i huru stor utsträckning de subventionerade företagen kommit eller syntes komma till utförande. Erfarenheterna i detta avseende voro icke enbart uppmuntrande. På sina håll, exempelvis Kalmar, Sundsvall, Härnösand, Boden, Varberg och Sala, syntes väl alla understödda företag verkligen kunna väntas komma till utförande. På andra orter t. ex. Örebro, Gävle och Hudiksvall var läget relativt tillfredsställande. I rätt många städer tedde sig situationen däremot tämligen mörk. Så hade i Alingsås endast 3 ansökningar av 11 vidhållits, i Falkenberg 19 av 36, i Huskvarna 10 av 48, i Karlshamn 5 av 14, i Karlstad 13 av 36, i Linköping 14 av 31, i Nyköping 8 av 26 etc. I Borås söktes statssubvention för 45 privata byggnadsföretag. Av dessa hade 13 påbörjats, innan anslag beviljades. Sedan fördelningen blev känd, påbörjades intet nytt företag. Återstående medel väntades komma till användning endast under förutsättning av en betydande kommunal subvention. I Malmö hade flertalet (31 stycken) av egnahemsbyggarna avstått och ett planerat kooperativt hyreshus syntes icke komma till stånd. I Norrköping anmälde sig under sommaren 1920 ett betydande antal personer villiga att uppföra egna hem. I januari 1921 var läget så väsentligt förändrat, att endast en av dessa ansett sig kunna fullfölja sitt bygge; de övriga ställde sig samtliga avvaktande. I Halmstad anslogs understödet till en egnahemsförening. Denna fann sig emellertid icke vara i stånd att utföra de planerade företagen med enbart statsunderstödet, utan har staden måst utfylla detta med rätt avsevärd kommunal subvention.

De hittills vunna erfarenheterna om statsunderstödet betydelse för åstadkommande av ett mera avsevärt bostadstillskott synas sålunda, vad angår 1920 års anslag, icke ägnade att ingiva några särdeles stora förhoppningar, säger rådet i sin förenämnda skrivelse till socialministern.

Nästan samtliga de inkomna enquetesvaren framhålla, fortsätter rådet, att en verksamt bidragande orsak till att så många byggnadsplaner icke realiserats, varit nedsättningen framförallt av det rena bidraget. Mången, som redan tidigare umgåtts med planer att bygga eget hem, började när riksdagsbeslutet blev känt sitt bygge. Man kalkylerade därvid med att erhålla 15 % av byggnadskostnaderna som rent bidrag. När så bygget måhända var i det närmaste färdigt, erhöll han underrättelse, att endast 8 % bidrag beviljats, vilket naturligen vållade

svårigheter. Överhuvud torde utsikten att få bidrag med 15 % av byggnadskostnaderna varit en kraftig sporre att bygga. Då förhoppningarna härom icke infriats, är det ganska naturligt, att så många avstått från att igångsätta planerade byggen. Därvid får dock väl icke förbises, att många av de sökande även om de fått de 15 % bidrag och 35 % lån ändock säkerligen icke gått i land med de byggen för vilka de begärt understöd. Även för åtskilliga av de mera solida företagen torde dock avknappningen varit kännbar. En följd har också blivit, att städerna själva fått träda emellan och stimulera byggnadslusten med kommunal subvention.

Under tider som de nuvarande syntes det därför bostadsrådet hava varit synnerligen önskvärt, om beloppen för understöden kunnat ökas. Då den som nu bygger har för ögonen en eventuell och snar förlust på grund av de fallande byggnadskostnaderna, torde det enda, som kan stimulera honom att bygga vara utsikten att få så stor del av byggnadskostnaden som möjligt i direkt bidrag från det allmänna.

Riktigheten av detta resonemang torde vara odisputabel. Under nuvarande tider torde bostadsproduktionen kunna stimuleras endast genom större bidrag från det allmänna, främst staten. Om så kommer att ske, skall det också visa sig, att egnahemsbyggare anmäla sig i stort antal och att de också skola gå i land med uppförandet av bostäderna. Att, såsom bostadsrådet angav i sin skrivelse till socialministern, beskära bidragsprocenten för egnahemsbyggarna torde icke vara rekommendabelt, ty strävandena böra väl ändå gå ut på att framskapa så många egna hem som möjligt och därmed också bättre och sundare bostäder.

Härovan har framhållits vikten av, att hyresstegringslagen icke upphäves. Behovet av denna lag framträder klart vid betraktandet av det arbete, hyresnämnderna utföra. Enligt en statistik i sociala Meddelanden häftet 1, 1922, funnos under år 1920 hyresnämnder i 149 städer och orter i landet. Sammanlagda antalet handlagda ärenden utgjorde under 1920 icke mindre än 60,486 (mot 50,616 år 1919).

Av de behandlade ärendena voro 26,339 eller 43,5 % hyresregleringsärenden och 34,147 eller 56,5 % övriga ärenden. Frånräknas från den senare gruppen de ärenden av mera formell natur, som avse uppsägning i och för hyresförhöjning, inalles 26,596 fall, återstår i gruppen »övriga ärenden» 7,551 eller något över en femtedel av samtliga.

Vad fördelningen av hyresregleringsärendena efter deras upphov beträffar, visar det sig, att — om Stockholm, där sagda fördelning ej kunnat angivas, undantages — 88,0 % upptagits på initiativ av hyresvärd 11,6 % enligt ansökan från hyresgäst och 0,4% på hyresnämndens eget initiativ.

I likhet med föregående år visa de största städerna, såsom Göteborg och framför allt Malmö, särdeles hög procent för hyresvärdars initiativ (resp. 93,8 och 99,1 %).

Av *övriga ärenden*, som handlagts av hyresnämnderna, utgjorde det övervägande flertalet av *uppsägningar*, nämligen 31,469 eller 92,1 % av samtliga. Av dessa voro dock 26,596 eller 84,5 % av sådana ärenden anhängiggjorda i och för hyresförhöjning och sålunda av mera formell natur, medan återstående uppsägningsärenden, nämligen 4,873 eller 15,5 %, avsågo uppsägning till avflyttning. Hela antalet hyresreglerade lägenheter utgjorde 72,359.

I orter med under 10,000 invånare har sålunda hyran nedsatts för jämnt tre fjärdedelar av de reglerade lägenheterna, medan i de medelstora städerna reducering ägt rum för i genomsnitt c:a tre femtedelar samt i Stockholm, Göteborg och Malmö med mindre än hälften eller resp. 47,0, 40,6 och 45,6 % av lägenheterna.

I likhet med föregående år har regleringsintensiteten varit svagast för enkelrum o. d. och starkast för gruppen 1 rum och kök, under det att jämförelsetalen för övriga lägenhetskategorier hålla sig på ungefärligen samma nivå.

Sammanlagda årliga hyresbeloppet för 50,094 hyresåret 1920—21 hyresreglerade lägenheter utgjorde i september 1915 20,204,067 kronor samt fem år senare 26,561,378 kronor eller 31,5 % högre. De av hyresvärdarna begärda hyror för hyresåret 1920—21 uppgingo till 34,520,348 kronor, vilken summa är 70,9 % högre än 1915 års hyressumma och 30,0 % högre än hyran i september 1920. Av hyresnämnderna nedsattes den begärda hyressumman till 32,206,214 kronor, vilken summa med 59,4 % överstiger hyressumman för år 1915 och med 21,3 % hyran i september 1920. Den av nämnderna fastställda hyressumman understeg å andra sidan med 2,314,134 kronor eller 6,7 % de av hyresvärdarna begärda hyresbeloppen, och denna differens anger alltså det belopp, som genom hyresnämndernas direkta verksamhet besparats hyresgästerna i dessa lägenheter.

För de inalles 6,234 lägenheter, vilka reglerats för hyresåret 1919—1920 och för vilka hyresbeloppen äro kända, understeg det av nämnderna fastställda hyresbeloppet den av värdarna begärda hyressumman med 257,128 kronor eller 7,6 %.

Den totala differensen mellan begärda och beviljade hyror för samtliga under år 1920 reglerade, här redovisade lägenheter uppgår sålunda till 2,571,262 kronor. Utgår man från, att samma genomsnittliga nedsättningsprocent tillämpats även på de lägenheter, som av ovan an-

förda skäl ej kunnat medtagas i den direkta jämförelsen, kan det genom hyresnämndernas direkta prisreglerande verksamhet under år 1920 insparade totalbeloppet beräknas utgöra omkring 3,3 milj. kronor, medan det för år 1919 uppskattades till 2.5 milj. kronor, för 1918 till 1.5 milj. kronor och för 1917 till 0,9 milj. kronor.

För de orter och lägenhetskategorier, beträffande vilka fullständiga uppgifter föreligga, utgjorde den för hyresåret 1920—1921 begärda hyresökningen tillhoppa c:a 8 milj. kronor och den fastställda $5\frac{2}{3}$ milj. kronor eller 70,9 % därav.

De sju orter, å vilka hyresvärdarnas krav undergått den starkaste reducering, äro Bollnäs (till 28,6 % av den begärda hyran), Hubbo (27,2 %), Askersund (24,6 %), Nässjö (23,7 %), Falköpings västra socken (18,4 %), Alvesta (16,7 %) och Åstorp (3,5 %), alltså i stort sett jämförelsevis obetydliga samhällen. Bland de nio orter, där den av hyresvärdarna begärda höjningen godtagits till 90 % eller mer, märkas bl. a. Säffle (97,4 % medgiven hyresstegring), Höganäs (93,9 %), Klippan (90,5 %), Huskvarna (90,1 %) samt Karlskrona, Långö, Vilan, Kiruna och Sandviken, å vilka fem orter ingen som helst nedsättning av de fordrade hyresbeloppen uppgives ha ägt rum.

I nedanstående tabell återgives

hyresstegringen åren 1915—1920/21 inom olika lägenhetskategorier.

Hyresindextal (hyrespriset 1914/15 = 100) för lägenheter reglerade för hyresåret 1920/21	Enkelkök, enkelrum m. m.	1 rum och kök	2 rum och kök	3 rum och kök	4 rum och kök	5 rum och kök	6 & fl. rum och kök	Samtliga			Affärslägenheter
								bo-stads-lägenheter	små-lägenheter	större-lägenheter	
<i>Stockholm med förstäder.</i>											
Enligt i september 1920 gällande avtal	132	131	130	133	138	140	138	134	130	137	129
Av hyresvärderna begärt	168	162	162	170	177	182	187	170	163	179	191
Av hyresnämnden medgivet	159	155	155	160	167	169	170	161	156	166	170
<i>Övriga orter.</i>											
Enligt i september 1920 gällande avtal	131	130	130	130	129	132	134	130	130	131	131
Av hyresvärderna begärt	168	162	165	167	170	175	185	167	164	172	188
Av hyresnämnden medgivet	157	154	155	156	156	160	165	156	155	158	170
<i>Samtliga orter.</i>											
Enligt i september 1920 gällande avtal	132	130	130	132	133	136	136	132	130	134	130
Av hyresvärderna begärt	168	162	164	168	173	179	186	168	163	176	189
Av hyresnämnden medgivet	158	155	155	157	161	165	168	158	155	162	170

Lediga och efterfrågade bostadslägenheter å vissa orter vid 1920 års slut.

Orter	Enkelkök, enkelrum m. m.		1 rum och kök		2 rum och kök		Samtliga smålägenheter (t. o. m. 2 rum och kök)			Samtliga större lägenheter (om 3 och flera rum och kök)			Samtliga bostadslägenheter		
	lediga	efterfrågade	lediga	efterfrågade	lediga	efterfrågade	lediga	efterfrågade		lediga	efterfrågade		lediga	efterfrågade	
								antal	per ledig lägenhet		antal	per ledig lägenhet		antal	per ledig lägenhet
Stockholm . .	—	91	—	628	—	159	—	878	—	6	42	7	6	920	153
Eskilstuna . .	—	51	—	139	—	20	—	210	—	—	2	—	—	212	—
Linköping . .	—	3	—	56	—	13	—	72	—	—	5	—	—	77	—
Norrköping . .	—	15	—	52	—	11	—	78	—	—	11	—	—	89	—
Nässjö	—	—	—	21	—	16	—	37	—	—	8	—	—	45	—
Kristianstad .	—	—	—	13	—	32	—	45	—	—	12	—	—	57	—
Malmö	—	4	—	63	—	27	—	94	—	—	15	—	—	109	—
Lund	4	4	—	15	—	11	4	30	8	—	11	—	4	41	10
Trälleborg . .	—	1	—	8	—	24	—	33	—	—	9	—	—	42	—
Göteborg . . .	3	72	6	780	4	165	13	1 017	78	1	46	46	14	1 063	76
Västerås . . .	—	8	—	62	—	16	—	86	—	1	8	8	1	94	94
Gävle	—	10	—	24	1	5	1	39	39	—	—	—	1	39	39
Sundsvall . . .	1	2	1	5	—	3	2	10	5	—	2	—	2	12	6
Östersund . . .	—	12	—	53	—	12	—	77	—	—	4	—	—	81	—
Luleå	—	4	—	28	—	1	—	33	—	—	2	—	—	35	—

Av närmast härovan återgivna tabell framgår, huru stort behovet av bostäder är för mindre bemedlade. I de 15 städerna voro 277 enkelrum eller enkelkök efterfrågade, medan de lediga rummen endast voro 8. Ännu värre ställer sig förhållandet för dem, som önskade 1 rum och kök. 1,947 sådana lägenheter voro efterfrågade, medan det fanns endast 7 lägenheter av denna kategori lediga. På 515 efterfrågade 2-rumslägenheter funnos endast 5 lediga.

Såsom av bilaga till 1922 års statsverksproposition (femte huvudtiteln) framgår, har socialministern för främjandet av bostadsproduktionen endast ifrågasatt utöka statens bostadslånefond med 15 milj. kronor att disponeras såsom lån ur rusdrycksmedelsfonden, medan däremot intet anslag utöver förut beviljade skulle ifrågakomma såsom statsbidrag utan ränte- och återbetalningsskyldighet. Detta synes oss vara att alltför lätt-

vindigt behandla en så viktig fråga som bostadsproduktionens främjande i själva verket är. I stället för att helt indraga anslagen borde de utökas för att möjliggöra även för enskilda medlemmar av samhället att åt sig uppföra bostad med tillhjälp av statsmedel. Därtill bör givetvis bostadslånefonden utökas. Förhållandena äro ej heller sådana, att en inknappning på statsbidrag och statslån bör förekomma, såsom fallet varit under 1921.

Med hänsyn till vad som anförts dels rörande den i andra länder från riksdagens sida visade omsorgen för de mindre bemedlades bostadsfråga och dels det i Sverige synnerligen starkt framträdande behovet av fortsatt statsingripande till bostadsproduktionens fromma, få vi härmed föreslå,

att riksdagen på tilläggsstat för år 1922 ville *dels* anvisa ett anslag av 5,000,000 kronor att utgå såsom statsbidrag utan ränta och återbetalningsskyldighet till vissa byggnadsföretag, samt på extra stat för år 1923 anvisa lika stor summa under enahanda former och för samma ändamål, *dels* besluta, att statens bostadslånefond må under 1922 utökas med 30 milj. kronor ur statens rusdrycksmedelsfond att utgå såsom lån till kommuner, kooperativa bostadsföretag och enskilda bostadsbyggare i avsikt att främja bostadsproduktionen, *dels ock* besluta, att statsbidrag må utgå till minst 15 % av byggnadskostnaderna och lån till 35 % eller sammanlagt minst 50 % av byggnadskostnaderna.

Stockholm den 20 januari 1922.

Rob. Samuelsson.

Helmer Molander.

K. Verner Karlsson.

Viktor Herou.

Aug. Spångberg.

K. Kilbom.

J. P. Dahln.